

## ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Никифорака Михайла Васильовича на дисертацію Слотвінської Наталії Дмитрівни «Судова практика як джерело права», подану до захисту у спеціалізованій вченій раді Д 35.052.19 Національного університету «Львівська політехніка» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Актуальність теми дослідження обумовлена двома основними підходами – теоретичним і практичним (прикладним). Перший визначається необхідністю внесення принципових методологічних уточнень в категорії «джерела права», «форма права», «юридична практика», «судова практика», «прецедентне право», поглиблення розуміння механізмів їх взаємовпливу і взаємодії, можливостей і критеріїв їх збалансованості і сумісності в рамках різних правових традицій: західної, східної і досить своєрідної української, вивчення специфіки якої особливо актуалізоване у зв'язку із сучасним пошуком шляхів розвитку національного права і національного правопорядку.

Актуальність другого підходу диктується складними проблемами вкрай повільного, вкрай суперечливого просування судової реформи в Україні. В ході цієї реформи стало очевидно, що не можна замикатися на конкретному моделюванні тих чи інших систем правосуддя, апріорі віддавши їм пальмову гілку. Тим більше не можна сліпо, механічно копіювати такі моделі з інших національних судових систем, які оправдали себе в інших історичних чи сучасних умовах, часто абсолютно відмінних від українських. Ця сторона актуалізації теми дисертації тісно пов'язується з принциповими питаннями про співвідношення правосуддя і джерел (форм) права, інтелектуальним і формальним аспектами судової правотворчості. Єдність цих аспектів, по ідеї, мав би виражати реальний, тобто заслужений, зміст звертання до судді – «Ваша честь!». А з іншого боку рішення судів повинні виконуватися. Інформація, що лише 5% судових рішень в Україні виконується, – просто шокує...

Правосуддя, судова практика беруть участь у генезисі джерел (форм) права, будучи своєрідними «провідниками» творення еволюції, стабілізації і збалансованості. Це суттєвий елемент будь-якої правової системи. Правосуддя «зв'язує» правом державну владу в громадянському суспільстві. Одночасно еволюція права і його джерел є найважливішою детермінантою у розвитку і спеціалізації самого правосуддя.

Нарешті, для сучасної України особливого значення набувають проблеми судової правотворчості. Її межі досить динамічні, змінювані факторами, які утворюють в різних правопорядках різні, навіть унікальні комбінації. Найсвіжіша крупномасштабна ілюстрація на цю тему – юридична реакція в США на імміграційні новації Д.Трампа.

Які основні характеристики сучасної української судової правотворчості, його інтелектуальні джерела і правові форми, а також можливі перспективи, ступінь їх бажаності для перебуваючої в стані формування правової системи України, – всі ці питання за ступенем актуальності виходять на передній план і потребують, перш за все, теоретичного осмислення.

Розглядаючи судову практику як джерело (можливе джерело) українського права, можна виділити два варіанти трактування: в широкому і вузькому смислі. У першому випадку судова практика розглядається як синонім судової діяльності в цілому. У вузькому розумінні слова під судовою практикою розуміються вироблені в ході судової діяльності правові визначення, правила, положення, вказівки, які володіють певним ступенем узагальненості, всевизнаності і обов'язковості (хоча б деякі!).

В жодному варіанті судова практика в Україні не розглядається як офіційне джерело права. Тут, очевидно, слово за офіційним законодавцем.

Інша річ про розуміння судової практики як джерела права у вітчизняному правознавстві. Це вже давно не ексклюзив, чи «не зоране поле». Але акценти все ще не розставлені. Нинішній стан дослідження теми

можна виразити мовою діалектики як перехід кількості в якість. Ось це і стало пуантою дослідження п.Н.Д.Слотвінської.

**Достовірність отриманих в дисертації результатів**, на наш погляд, обумовлена добрим знанням Н. Д. Слотвінською історіографії проблеми, володіння нею сучасною методологією теоретико-правового дослідження, яка охоплює цілий комплекс філософських, загальнонаукових і спеціальноюридичних методів, що забезпечують здійснення об'єктивного аналізу предмета дослідження» (С. 6).

Структура роботи відображає вузлові аспекти проблеми. Основний зміст дисертації викладений у трьох розділах. У першому розділі автором визначені теоретико-методологічні засади дослідження судової практики як джерела права. Автор намагалася розкрити основні історичні етапи розвитку судової практики, визначити концептуальні підходи до її розуміння як джерел права.

У другому розділі дисертації дисертантка здійснила порівняльний розгляд судової практики як джерела права у сучасних правових системах.

У третьому розділі розкриті особливості впливу судової практики на законодавчу діяльність, місце і роль судової практики вищих судових органів України як складової частини судової практики, а також розглянуті основні тенденції розвитку судової практики як джерела права в Україні.

У висновках сформульовані найсуттєвіші положення про результати дослідження, обґрунтовано його новизну, запропоновані деякі практичні рекомендації.

**На наукову новизну дисертаційного дослідження** претендують авторські положення та висновки про зміст судової практики, про її види, особливості функціонування у сучасних правових системах та вплив судової практики на законодавчу діяльність.

**Наукове значення дисертаційної роботи Н. Д. Слотвінської** полягає в тому, що воно розв'язує актуальне для теоретико-правової науки завдання: розкриває судову практику як джерело права.

**Практичне значення отриманих дисертанткою результатів** полягає в тому, можуть бути використані:

а) у науково-дослідній сфері – для удосконалення та подальшого розвитку загальнотеоретичних уявлень про категорію «судова практика як джерело права» в теорії права та галузевих науках;

б) у правотворчій та правозастосовній діяльності – результати дослідження і розробки суб'єкти правотворення та правозастосування можуть використати для удосконалення чинних і прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів, а також поліпшення якості правозастосовної практики;

в) у навчальному процесі – для підготовки та викладання курсів «Теорія права», «Порівняльне правознавство», «Філософія права», «Соціологія права». Окремі положення дисертаційної роботи можуть бути використані для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників;

г) у правовиховній роботі – для підвищення правової культури учасників правотворчої та правозастосовної діяльності.

**Дисертація Н. Д. Слотвінської пройшла достатню апробацію.** Основні положення та висновки дисертації викладені викладено в 13 публікаціях, з яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття у науковому періодичному іноземному виданні та вісім тез доповідей на науково-практичних конференціях. Дисертація була обговорена та схвалена на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Автореферат дисертації Н. Д. Слотвінської адекватно відображає структуру, основні положення та висновки дослідження. Зміст дисертації повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.01.

Дисертація належним чином оформлена, написана літературною українською мовою, в літературному стилі.

**Разом з тим, в дисертації міститься, наш погляд, ряд спірних, дискусійних положень, оцінок та висновків, окремих неточностей, недомовок.**

1. Не зовсім вдалим виглядає визначення об'єкту дослідження: «суспільні відносини..., що впливають на суспільні відносини...» (с. 6).

На хлопський розум, як кажуть, об'єктом дослідження є джерело (форма) права. Тоді зрозумілим стає і визначення предмету права (судова практика як джерело права).

2. У дисертації особливу увагу приділено аналізу практики Європейського Суду з прав людини як джерела права (с. 159-163). Однак, поза увагою дослідниці залишилася судова практика цілого ряду інших міжнародних судових органів як джерела права (судова практика Міжнародного комерційного арбітражу, Міжнародного трибуналу та ін.).

3. Аналізуючи судову практику як джерело права у релігійних правових системах, Н. Д. Слотвінська частково розглядає дану проблематику в християнському канонічному праві (правда, всього в межах сторінки). Авторка констатує, що «в українському праві ... церква як особливий вид звичаю визнає судову практику. У випадку прогалин у церковному законодавстві суд може керуватися прецедентами, тобто вироками, винесеними за розглядом раніше аналогічних справ» (с. 135-136). Очевидно, варто було б розширити увагу до розгляду питання про особливості судової практики як джерела права в діяльності української церкви.

4. Дослідниця виокремлює особливості застосування та врахування судової практики Верховного Суду України під час здійснення правосуддя апеляційними та місцевими судами, але не проводить аналізу впливу судової практики на правозастосовну діяльність інших органів державної влади.

5. Глибокий подив викликає формулювання автореферату про «прецедентну систему в англо-американській правовій системі»... Нема такої правової системи з часу завершення війни США з Англією за незалежність. Є правова система США і є правова система Великобританії.

6. Можна посперечатися із автором щодо висновку: «Відтак право загальне у США співпрацює із правом статутним, і це стало нормою для правової системи США, на відміну від правової системи Англії» (с. 85). Хіба в Англії не так?!

7. В дисертації іноді проявляється неадекватність аргументації. Наприклад, на с. 49 читаємо: «Нині існують **вагом**і підстави вважати, що роль судової практики значно збільшилась і вийшла за межі факультативно-орієнтувальної функції». Виявляється, ця цитата належить якійсь Я.Г.Матвеевій і прозвучала вона на XXV міжнародній історико-правовій конференції в Саках у 2011 р. Перелік таких прикладів можна було б продовжити.

8. Не зовсім вписується в структуру дисертації підрозділ 1.3. «Історичні етапи розвитку судової практики як джерела права». Це арія із зовсім іншої опери, яка нічого не доводить з точки зору дисертаційного задуму.

9. Починаючи зі с. 4, в роботі зустрічається досить багато неточностей, помилок. Наприклад, на с. 4 читаємо «С.Бобровик» (очевидно, Світлана Василівна Бобровник), на с. 5. – «М.Никифорока» (очевидно, М.Никифорока), «Х.Харта (очевидно Герберта Харта), на с. 13. «товаришем абер-прокурора»... Цією чортовою дюжиною обмежуся.

10. Дуже сумнівний висновок, що «з позицій загальної теорії права, – як пише дисертантка, – не робилося спроб спеціального монографічного дослідження судової практики як джерела права». Ось кілька аргументів на користь цього сумніву:

Кагалій М. Юридична практика в правовій системі України. – Ав. дис. ... к.ю.н. (12.00.01). – К.: КУВС, 2005.

Тихоновецкий Д.С. Судебная практика как источник европейского права. – Ав. дис. ... к.ю.н. – М., 2004.


Коростелкина О.Н. Судебная практика и судебный прецедент в системе источников российского права. – Ав. дис. ... к.ю.н. – М., 2005.

І просто дивно, що в дисертації навіть у списку літератури не згадується кандидатська дисертація Наталії Анатоліївни Гураленко «Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект», захищена в рідному для п.Н.Д.Слотвінської Львівському державному університеті внутрішніх справ у 2009 р. Передбачаю заперечення: це не 12.00.01. Чому ж тоді згадуються А.Козловський, С.Максимов, С.Сливка, Г.Харт і т.д. До того ж навряд чи можливо провести абсолютну розмежувальну лінію між загальнотеоретичним і філософсько-правовим дослідженням судової практики як джерела права.

Висвітлені зауваження мають в основному рекомендаційний характер і загалом не применшують значимості дисертації. Дисертаційне дослідження «Судова практика як джерело права» відповідає чинним вимогам, а її автор – Слотвінська Наталія Дмитрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Офіційний опонент:**

доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри філософії та теорії права  
Чернівецького національного університету  
імені Юрія Федьковича



**М.В. Никифорак**

